

- Narodnoe delo. 1918. 31.07.
 Nurpejis K. Alash hәм Alashorda [Alash and Alashorda]. Almaty, 1995.
 Orenburgskij kazachij vestnik. 1918. 18.07.
 Orenburskij vestnik Komiteta upolnomochennyh. [Orenbursky Vestnik Committee of Commissioners]. 1918. 01.10.
 Svyatitsky N. K istorii [Towards history] // Vserossiiskij vestnik Komiteta upolnomochennyh. 1918. 04.09.
 Sibirskaya rech'. [Siberian speech]. 1918. 19.07.
 Sibirskaya rech'. [Siberian speech]. 1918. 01, 05.08.
 Sujinov S. Bokey ordasy [Bokey ordasy]. Almaty, 2000.
 Sulejmenova D. Batys Alash arystary [West Alash lions]. Oral, 2017.
 Sulejmenova D. Alash qozgalysy zhane Zhahansha Dosmukhamedov [Alash movement and Jahansha Dosmukhamedov]. Oral, 2010.
 Sulejmenova D. Zhahansha Dosmukhamedov ham qazaq avtonomiyasy [Global Dosmukhamedov and Kazakh autonomy]. Almaty, «Arys» baspasy, 2018.
 Rysbekov T. Oskен olke tarikhy [The history of the place where he grew up]. Oral, 1997.
 State Archive of the Russian Federation (SARF). F. 73. In. 1. C. 5.
 SARF. F. 667. In. 1. C. 3.
 SARF. F. 667. In. 1. C. 16.
 SARF. F. 667. In. 1. C. 23.
 SARF. F. 671. In. 1. C. 2.
 SARF. F. 671. In. 1. C. 6.
 SARF. F. 671. In. 1. C. 24.
 SARF. F. 749. In. 1. C. 31.
 SARF. F. 749. In. 1. C. 32.
 SARF. F. 749. In. 1. C. 49.
 SARF. F. 1701. In. 1. C. 6.

ХҒТАР 03.20.00

**ҒҰМЫРНАМАЛЫҚ ЗЕРТТЕУЛЕРДІ ТАРИХНАМАЛЫҚ ТАЛДАУ
(БІРІМЖАНОВТАР ӘУЛЕТІНІҢ МЫСАЛЫНДА)**

**Сұлтанғазы Гулмира Жолмағамбетқызы^{1*}, Ерменбаева Гүлжан Кәкімбекқызы²,
Нұрбаев Жаслан Есеевич²**

¹Тарих ғылымдарының кандидаты, Жалпы білім беру пәндері департаментінің профессоры, М.С. Нарикбаев атындағы KAZGUU Universiteti. Қазақстан Республикасы, Астана қ., E-mail: g_sultangazy@kazguu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-8998-5875>

²Тарих ғылымдарының кандидаты, Қазақстан тарихы кафедрасының доценті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Қазақстан Республикасы, Астана қ., E-mail: gulshan23@bk.ru, <https://orcid.org/0009-0002-1462-073X>

²Тарих ғылымдарының кандидаты, Аймақтану кафедрасының доценті, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті. Қазақстан Республикасы, Астана қ., E-mail: zhasulanurbayev@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4862-6152>

*Автор-корреспондент

Аңдатпа. Қазіргі отандық тарих ғылымында ғұмырнамалық тарихтың танымалдылығы мен өзектілігі оның мықты сараптамалық әлеуеті мен жеке тұлғаның әлеуметтік тарихпен етене жақын өмір тәжірибесіне ғылыми қызығушылықтың артуымен байланысты. Ғұмырнамалық тарих әдісі ұрпақтар тарихын әлеуметтік ортамен, оның мәдени және интеллектуалдық салт-санасымен, қоршаған ортаның түрлі көріністерімен қарым-қатынасымен өзара байланыста қарастыруға мүмкіндік береді. Басты саяси тұлғалардың өмірбаяндарынан көлеңкеде қалып, басты деп есептелінбеген тарихи тұлғалар галереясына ығысуы қазіргі тарих ғылымында зерттеудің ең сұранысқа ие бағыттарының бірі болып табылады. Жаңа ғұмырнамалық тарих

әдістерін қолдану әлеуметтік және саяси контекстің толық бейнесін, тұлғаның өмір жолын қалпына келтіруге мүмкіндік туғызады. Бірімжановтар отбасының өмірбаяны – бұл билік пен әлеуметтік функцияларды атқарған классикалық ақсүйектер отбасының микро тарихы. Отбасы ұзақ уақыт бойы Торғай өңірі қазақтарының шаруашылық, сот және саяси мәселелерін шешуде әлеуметтік кепілгер ретінде әрекет етті. Мақалада ғұмырнамалық зерттеулерге теориялық-тарихнамалық талдау жасап, Бірімжановтар әулетінің мысалында жаңа ғұмырнамалық әдістері арқылы аталмыш отбасы өмірінің кейбір кезеңдері қарастырылады.

Түйін сөздер: дерекнама, жаңа ғұмырнамалық тарих, зиялылар, Бірімжановтар, ұжымдық тарих, тарихи персоналистика.

МРНТИ 03.20.00

ИСТОРИОГРАФИЧЕСКИЙ ОБЗОР БИОГРАФИЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ (НА ПРИМЕРЕ ИСТОРИИ СЕМЬИ БЕРЕМЖАНОВЫХ)

Султангазы Гулмира Жолмагамбетовна^{1*}, Ерменбаева Гульжан Какимбековна²,
Нурбаев Жаслан Есеевич²

¹Кандидат исторических наук, академический профессор департамента общеобразовательных дисциплин, Университет KAZGUU имени М.С.Нарикбаева. Республика Казахстан, г. Астана, E-mail: g_sultangazy@kazguu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-8998-5875>

²Кандидат исторических наук, доцент кафедры истории Казахстана Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Республика Казахстан, г. Астана, E-mail: gulshan23@bk.ru, <https://orcid.org/0009-0002-1462-073X>

²Кандидат исторических наук, доцент кафедры регионоведения Евразийского национального университета имени Л.Н.Гумилева. Республика Казахстан, г. Астана, E-mail: zhasulannurbayev@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4862-6152>

*Автор-корреспондент

Аннотация. Популярность и перспективность в современной отечественной исторической науке биографической истории связана с тем, что она обладает мощным синтезирующим потенциалом и возрастающим научным интересом к жизненному опыту индивида, вобравшему интернализованную социальную историю. Метод биографической истории позволяет проследить историю поколений, взаимодействующей с социальной средой, с окружающим миром в самых разных его проявлениях, с культурными и интеллектуальными традициями. Смещение исследовательского акцента с биографии ключевых политических персон на воссоздание галереи исторических лиц «второго плана» является одним из востребованных направлений в современной исторической науке. Применение методов новой биографической истории позволит через реконструкцию жизненного пути воссоздать целостную картину социального и политического контекста. Жизнеописание семьи Беремжановых представляет собой микроисторию классического аристократического семейства с набором властных и социальных функций. Семья на протяжении длительного времени выступала в качестве социального гаранта в решении хозяйственных, судебных и политических проблем казахов Тургайского региона. В статье проведен теоретико-историографический анализ биографических исследований на примере династии Беремжановых и на основе новых биографических методов рассмотрены отдельные этапы жизни данной семьи.

Ключевые слова: историография, новая биографическая история, интеллигенция, Беремжановы, коллективная история, историческая персоналистика.

IRSTI 03.20.00

THEORETICAL AND HISTORIOGRAPHICAL ANALYSIS OF BIOGRAPHICAL STUDIES (ON THE EXAMPLE OF THE HISTORY OF THE BEREMZHANOV)

Sultangazy Gulmira Zholmagambetovna^{1*}, Yermenbayeva Gulzhan Kakimbekovna²,
Nurbaev Zhasulan Yeseevich²

¹Candidate of Historical Sciences, Academic Professor of General Education Department, KAZGUU named after M.S. Narikbayev. Astana, Republic of Kazakhstan. E-mail: g_sultangazy@kazguu.kz, <https://orcid.org/0000-0002-8998-5875>,

²Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of History of Kazakhstan, L.N. Gumilyov Eurasian National University. Republic of Kazakhstan, Astana, E-mail: gulshan23@bk.ru, <https://orcid.org/0009-0002-1462-073X>

²Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Department of Regional Studies, L.N. Gumilyov Eurasian National University. Republic of Kazakhstan, Astana, E-mail: zhasulannurbayev@gmail.com, <https://orcid.org/0000-0003-4862-6152>.

*Correspondent author

Abstract. The popularity and prospects of biographical history in modern domestic historical science are due to its powerful synthesizing potential and a growing scientific interest in the life experience of an individual who has absorbed an internalized social history. The method of biographical history allows us to trace the history of generations interacting with the social environment, with the outside world in its most diverse manifestations, with cultural and intellectual traditions. The shift in research focus from the biography of key political figures to the reconstruction of the gallery of historical figures of the “second plan” is one of the most sought-after areas in modern historical science. Applying the methods of a new biographical history will allow, through the reconstruction of the life path, to recreate a complete picture of the social and political context. The biography of the Beremzhanov family is a microhistory of a traditional aristocratic family with a set of power and social functions. For a long time, the family acted as a social guarantor in solving the economic, judicial, and political problems of the Kazakhs of the Turgai region. The article provides a theoretical and historiographical analysis of biographical research on the example of the Beremzhanov dynasty and on the basis of new biographical methods, separate stages of the life of this family are considered.

Keywords: historiography, new biographical history, intelligentsia, Beremzhanovs, collective history, historical personalistic.

Кіріспе. Зерттеу нысаны басты саяси тұлғаларға қарағанда, көлеңкеде қалған басты емес деп есептелініп келген тарихи тұлғалардың галереясына ығысуы қазіргі тарих ғылымында сұранысқа ие бағыттардың бірі болып табылады. Жаңа ғұмырнамалық тарих әдістерін қолдану арқылы тарихи тұлғаның өмір жолының әлеуметтік және саяси контекстегі толық бейнесін қалпына келтіруге мүмкіндік туғызады.

Мақалада қарастырылып отырған Бірімжановтар отбасының ғұмынамасы - бұл билік пен әлеуметтік функциялардың жиынтығын құрайтын классикалық ақсүйектер отбасының микро тарихы. Отбасы ұзақ уақыт бойы Торғай өңірі қазақтарының шаруашылық, сот және саяси мәселелерін шешуде әлеуметтік кепілгер ретінде әрекет етті.

Аталмыш әулеттің ағайындық (кландық), бірлестік (корпоративтілік), отбасылық ауызбіршілік сияқты қасиеттерін атап көрсету қажет. Бірімжановтар – сұлтан әулеттерімен және басқа да әйгілі отбасыларымен бәсекеге қабілетті болған отбасы.

Мұрагерлік доминантаның маңызды ынталандырушы факторлары: тәрбие, білімділік, байлық, қазақ қоғамының ықпалды отбасыларымен туыстық қарым-қатынаста болуы.

Қазақ қоғамының әлеуметтік иерархиясында екі ғасырдан астам уақыт көш бастап келген отбасы мен ру мүшелерінің ішіндегі ең белгілі өкілдері: XVIII ғасырдың басындағы жоңғарларға қарсы соғыстың батыры, қолбасшы Шақшақ Жәнібек, XIX ғасырдың ортасындағы би әрі рубасы Шеген Мусин, XX ғасырдың басындағы қоғам қайраткері Қорғамбек Бірімжанов,

Мемлекеттік Думаның I және II шақыруларының депутаты, Уақытша үкіметтің уездік комиссары Ахмет Бірімжанов, Алаш партиясының мүшесі, Қазақстандағы химия ғылымының негізін қалаушылардың бірі - Батырбек Бірімжанов.

Бірімжановтардың іс-әрекеттері мен қызметі кеңістік пен уақытты өзгерте білген интеллектуалдар тарихының үлгісі. Олар қоғам сұраныстарына сәйкесінше жауап берген, соның ішінде мәдениеттің жаңа маңызды форматы мен интеллектуалдық тәжірибенің және дүниетанымының жаңа үлгілерін ұсынған.

Мақаланың мақсаты - ғұмырнамалық зерттеулерге теориялық-тарихнамалық талдау жасап, Бірімжановтар отбасының мысалында аталмыш отбасының кейбір өмір кезеңдерін жаңа ғұмырнамалық әдістер арқылы қарастыру.

Негізгі бөлім. Қазіргі отандық тарих ғылымында ғұмырнамалық тарихтың танымалдылығы мен өзектілігі оның мықты сараптамалық әлеуеті мен жеке тұлғаның әлеуметтік тарихпен етене жақын өмір тәжірибесіне деген ғылыми қызығушылықтың күннен күнге артуына байланысты болса керек.

Тарихтың ғұмырнамалық әдісі ұрпақтар тарихын әлеуметтік ортамен, оның мәдени және интеллектуалдық дәстүрлі салт-санасымен, қоршаған ортаның түрлі көріністерімен қарым-қатынасымен өзара байланыста қарастыруға мүмкіндік береді. Бірімжановтар әулетінің көрнекті өкілдерінің өмірі мен қызметін XVIII ғасырда өмір сүрген Шақшақ Жәнібектен бастап, өткен жылы 110-жылдығы атап өтілген Батырбек Бірімжановқа дейін жаңа ғұмырнамалық тарих контексінде зерттеу олар ғұмыр кешкен қоғамның даму ерекшеліктері мен олардың өзара қарым-қатынастарын зерттеуді алға тартады.

Синергиялық амалға сүйену жеке тұлғаның рөлін тереңірек түсінуге және Бірімжановтар әулетінің белгілі бір мүшелерінің бірқатар жағдайлардағы рөлін анықтауға мүмкіндік береді, әрі оқиғалар барысында сол жағдайлар тіпті маңызды болуы ықтимал.

Осы тұрғыда зерттеу нысаны белгілі бір үлкен кеңістік пен уақыт аралығында, яғни аталмыш тұлғалардың өмір сүрген орны мен уақытын ғана емес, сонымен қатар олар туралы әлеуметтік және мәдени жады сақталған орын мен уақытты қамтиды. Нәтижесінде ғұмырнамалық зерттеудің шегі барынша кеңейе түседі және әлеуметтік, саяси, экономикалық, мәдени, діни және тарихи шындықтың басқа да салаларын қамтиды.

Антропологиялық бағыттағы тарих аясындағы және пәнаралық ғұмырнамалық зерттеудің жаңа түрін ұсынушы жаңа ғұмырнамалық тарих Бірімжановтар әулетінің өмірін жан-жақты қамтитын толық тарихын зерттеуге мүмкіндік берері хақ.

XX ғасырдың 60-ыншы жылдары белгілі француз әлеуметтанушысы, этнолог Пьер Бурдьё ғылыми айналымға мәдени капитал ұғымын енгізген еді. Аталмыш қағидатқа сәйкес, мәдени капитал дегеніміз - білім, дағдылар, ақыл-ой мен қоғамда жоғары статус беретін тұлғаның бойындағы артықшылықтары.

Мәдени капитал ұзақ жылдар саналы түрде бойына сіңірілген болуы да, пассивті түрде «қанмен сіңген» қасиет болуы да, әрі отбасының әлеуметтенуі, дәстүрлер мен мәдени ықпалдың әсерінен қалыптасуы мүмкін (Бурдьё, 2002; Бурдьё, Пассрон, 2007).

Мәдени капиталды методологиялық тұрғыда қарастыру Бірімжановтар әулетінің ұрпақтан ұрпаққа беріліп отырған мәдени архетиптер түрінде отбасылық құндылықтары, дәстүрлері, қалыптасқан көзқарастары мен тәртіп нормаларын түсінуге мүмкіндік береді.

Ғұмырнамалық әдіс ретроспективті ақпарат тасушыны талдауға мүмкіндік берген тұлға арқылы өткенді тану құралы болып табылады.

Ғұмырнамалық әдістің мүмкіндіктері танымдық құралдардың спектрін кеңейтіп, түрлі әлеуметтік институттардың дамуы барысындағы тарихи үдерістердің тұлғалық мазмұнына назар аударуға мүмкіндік береді.

Зерттеудің маңызды базалық құралы диахрондық (алдыңғылармен салыстыру) әрі синхрондық талдау шеңберінде қолданылатын тарихи- салыстырмалы әдіс болып табылады.

Просопография әдісі «тарихи тұлғалардың» өмір сүрген кезіндегі жасаған істері оларды қоғамның элитасы деп атауға мұрындық болған ұжымдық өмірнамасын жасау әдісін жүзеге асыруға мүмкіндік туғызды.

Просопографиялық әдістің арқасында Бірімжановтардың отбасылық ғұмырнамасы динамикада, яғни объектінің уақыт елегіндегі өзгерістерін айқындайтын, мінездемелері талданады.

Тарихи-генетикалық әдісті, просопография әдісін, герменевтиканы ғұмырнамалық әдіспен қатар кешенді түрде қолдану Бірімжановтар әулетінің жеке өкілдерінің дүниетанымы арқылы мәдени-әлеуметтік ақпаратты кеңейтуге мүмкіндік туады.

Бірімжановтар әулетінің тарихымен біріктірілген нақты ғылыми әдебиетті талдауға негізделген индуктивті әдіс аталмыш отбасының көрнекті қайраткерлерін нақты тарихи тұлғаны дараландыру (индивидуализация) мәселесін шешуге оңтайлы болмақ.

Тұлғаның еркіндігі мен ерекшелігін және сонымен қатар материалдық жағдайлар қысымы, қоғамдық нормалар мен ережелер, күнделікті қалыптасып қалған қылық үлгілері, ойлау шаблондары, белгілі оқиғалары, өмірлік тәжірибесі мен тұлғаралық байланыстары және т.с.с. басты назар аударылатын болады.

Осы іспетті жағдаяттарды түсіндіру нені талап етеді? Сыртқы шектеулер мен индивидтің рационалды стратегиясын, оның эмоцияларын және т.б жасырын мақсаттарын ескеретін күрделі пайымдау түрін таңдауды талап етеді.

Тарихтың жаңа ғұмырнамалық әдісін қолдану ресейлік отарлау кезеңі, 1917 жылғы төңкеріс, азаматтық соғыс пен кеңестік режим кезеңдеріндегі Қазақстанның әлеуметтік және саяси контекстіне жеке тұлғаның өмірбаяны арқылы реконструкция жасауға мүмкіндік береді.

Ғұмырнамалық тарих әдістерінің шеңберінде біріншіден, тарихи персоналистиканың теориялық-методологиялық мәселелерін зерттеумен байланысты түйіндерді шешу мүмкін болады. Бұл өз алдына жаңа тарихи ғұмырнамалық методология арқылы адамның, толық бір әулеттің қоғамдық-саяси үдерістердегі рөлін қайта қарастырады.

Екіншіден, Бірімжановтар әулетінің анағұрлым белгілі өкілдерінің жеке және кәсіби қасиеттерінің қалыптасуына ықпал еткен мәдени-әлеуметтік факторларды анықтайды.

Зерттеудің дерекнамалық базасы Қазақстан, Ресей және Өзбекстан мұрағаттарының, мұражайларының және кітапханаларының сирек кітаптар бөлімдерінің қорларына негізделген.

Құжаттардың едәуір бөлігі Қазақстан Республикасының Орталық Мемлекеттік Архивының (ҚР ОМА) мына қорларда сақталған: 4 қор «Орынбор шекаралық комиссиясы»; 25 қор «Торғай облыстық басқармасы»; 17 қор «Уақытша үкіметтің Торғай облыстық комиссариаты»; 18 қор «Торғай Уақытша Үкімет управасы»; 16 қор «Торғай облыстық әскери комиссариаты».

Жоғарыда аталған қорлардағы материалдарды зерттеу түрлі саяси жағдайларда отбасының эволюциясы мен генезисін бақылауға мүмкіндік беріп, оның рөлі мен өмірдің қоғамдық өмірдегі орнын айқындай түседі. Аталмыш отбасы мен ел өмірінің қиын-қыстау өзгерісті кезеңі ХХ ғасырдың бірінші ширегіне келеді.

Аталмыш кезең бойынша материалдар Мәскеу мен Петербург мұрағаттарында жинақталған: Ресей Федерациясының Мемлекеттік Архивының 1701 қоры «Ішкі Істер Министрлігі. Бұратана халықтар бөлімі. Омбы 1918-1919 жылдар»; 749 қор «Бүкілресейлік Құрылтай жиналысының мүшелері Комитеті. Самара. Уфа. 1918 жыл»; 192 қоры «Бүкілресейлік Уақытша үкімет жанындағы заң мәжілісі «Директория» Омбы. Уфа. 1918 жыл». А.Бірімжановтың Думадағы кезеңі Ресей Мемлекеттік Тарихи Архивіндегі Мемлекеттік Думаның 1278 қорының құжаттарында кездеседі.

Бұдан басқа, әулет тарихын қалпына келтіру ісінің маңызды дереккөзі - отбасы мүшелерінің тікелей ұрпақтарының естеліктерінен алынған аутентті мағлұматтар. Осы мақаланың авторлары Ахмет Бірімжановтың немересі Ләйла Айтхожинамен және белгілі химик Батырбек Бірімжановтың ұлы Рүстеммен байланыс орнатты. Отбасылық мұрағатта ғылыми айналымға енгізілмеген сирек фотосуреттер, хаттар, ашық хаттар бар. А. Бірімжановтың ұлы Қазақстан химия ғылымының негізін қалаушылардың бірі, химия ғылымдарының докторы Батырбек Бірімжановтың құрастырған шежіресі жоғары ғылыми құндылыққа ие.

Дереккөздің бұл түрі тек қана ата-бабалар ұрпақтарының тізімін ғана емес, сонымен бірге мінез-құлық ерекшеліктерін мен өмірбаянын, олардың халық өміріне қатысуын, ұрпақтар сабақтастығы тізбегіндегі орнын толық камтиды.

ХХ ғасырдың 90-ыншы жылдарынан бастап ХІХ ғасырдың екінші жартысы - ХХ ғасырдың басында қоғамдық және шығармашылық қызметтерімен белгілі болған қазақ зиялыларының либералдық қанаты өкілдерінің саяси портреттері анағұрлым белсенді түрде зерттеле бастады. Тәуелсіздік алған жылдары М. Құл-Мұхамед, А. Мамраева, Ж. Қыдыралина, Л. Ахметованың

В. Григорьев, Г. Шойкинамен бірлескен авторлықта және т.б. еңбектері пайда болды (Кул-Мухамед, 1995; Мамраева, 1998; Кыдыралина, 2012; Ахметова және т.б., 2008). Нәтижесінде қазақстандық тарихнама қазіргі саяси портретистиканың негізін құрайтын сандық көрсеткіштермен және сапалы еңбектермен толықты. Мәселен, М. Қойгелдиев, К. Нурпеисов, Д. Аманжолованың еңбектері XX ғасырдың алғашқы ширегіндегі басты оқиғалар мен тарихи тұлғаларды зерттеуде ғылыми мәселелер мен зерттеу бағытын белгіледі (Қойгелдиев, 1994; Нурпеисов, 1995; Аманжолова, 1994; Аманжолова, 2016; Аманжолова, 2019).

Қазақ хандығы, ұлт-азаттық қозғалыс көшбасшылары, мұсылмандық немесе социал-демократиялық партиялармен байланысты белгілі қоғам қайраткерлерінің есімдерін қалпына келтіру бағыты өзектілендірілуде.

Сырым батырдың өмірбаяны бойынша жазылған М.Вяткиннің монографиясы ұзақ уақыт эталондық болып келді және күні бүгін де ғылыми маңыздылығын жойған емес (Вяткин, 1947).

И. Ерофеева, Г. Сұлтанғалиева, Х. Әбжанов, М. Әбдіров, Г. Мұқатаев, З. Қабылдинов, Г. Сұлтанғазы, Г. Ерменбаева, Е. Медеубаевтың еңбектері тарихи тұлғалардың өмірбаяндарын қалпына келтіруде отандық персоналистика тарихын дамыту үшін маңызы зор екенін атап өткен жөн (Ерофеева, 1999; Сұлтанғалиева, 2002, 2009, 2014; Абжанов, Гуревич, 1991; Абжанов, 2013; Абдиров, 2011; Мукатаев, 2001; Кабульдинов, 2018; Сұлтанғазы, 2019; Сұлтанғазы, 2021а; Сұлтанғазы и др., 2021б; Ерменбаева, 2012; Ерменбаева, 2013; Ерменбаева, 2017; Ерменбаева, 2022; Медеубаев, 2010). Сонымен қатар жеке тұлға ғана емес бүкіл әулетті зерттеу нысанына алған еңбектер де пайда болуда. Мысалы, Беркімбаевтар әулетіне арналған Г. Сұлтанғалиеваның, көпес Плещеевтерді сипаттайтын А.Ғабдуллинаның және т.б. мақалаларын атап өтеміз (Сұлтанғалиева, 2021; Ғабдуллина, 2019).

Бұдан басқа, Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты атақты билер мен батырлардың өмірі мен қызметі жайында бірқатар мұрағаттық материалдар жинақтарын дайындады (Сирик, 2018).

Кеңестік партия номенклатурасы мен мәдени элитасын зерттеуге арналған еңбектер бөлек топты құрайды. Мәселен, Д. Қонаев, Ж. Шаяхметов, Ж. Тәшенов сияқты қайраткерлер қазақстандық ғалымдардың ғылыми зерттеу нысаны болып табылады (Тулепбаев, 2006; Касимова, 2022; Сактаганова, 2012; Аминов, Талгатбеков 2021; Тулепберген, 2018). Кеңестік кезеңді және сол кезеңнің саяси көшбасшыларын зерттеу өзектілігін жойған жоқ. Бірқатар мұрағаттық қордың қол жетімділігіне байланысты кеңестік элита қызметі мен олардың Қазақстанның дамуына қосқан үлестері қайта пайымдалуда. Мұрағаттық құжаттар мен материалдар жинақтарының пайда болуы зерттеу мүмкіндіктерінің аясын кеңейте түсті. Мәселен, И. Қозыбаев кеңестік көрнекті ғалымдар мен саясаткерлердің өмірі мен қызметі бойынша мұрағаттық деректер мен материалдардың елеулі бөлігін жүйелегені белгілі. Сол сияқты 2016 жылы С. Зимановтың, 2018 жылы дипломат М. Есеналиевтің, 2020 жылы тарихшы ғалым М. Қозыбаевтың өмірі мен қызметі бойынша материалдар жарық көрді (Зиманов, 2016; Қозыбаев, 2021).

Жылдан жылға тарихи персоналистикаға деген қызығушылықтың артуын кандидаттық және докторлық диссертациялардың тақырыптарынан-ақ байқауға болады (Сеитов, 1996; Мамраева, 1998; Байжумин, 2010; Бекмагамбетова, 2006; Жапекова, 2010). Барлық дерлік еңбектер негізінен, оң бағалау категориясын басшылыққа алған. Белгілі бір саясаткердің, қоғамдық қайраткердің бейнесі нақты мінездемелері олардың іскерлік қасиеті, көшбасшылығы, жан-жақтылығы және ілгері көзқарастарын талдау арқылы қалыптасады. Зерттелуші тұлғаны дәріптеушілік (оны идеалды етіп көрсету) ғұмырнамалық тарихтың өзіндік ерекшелігі болып табылады.

Тарихи тұлғалардың қызметін сыни көзқарас пен объективті пайымдау тұрғысынан қарастыру қажеттілігі А. Бейсенова мен А. Мұқашеваның «К олониальные интеллектуалы: между просвещенческой и представительской ролью» атты бірлескен мақаласында көрініс тапқан (Бисенова, Мукашева, 2020). Сонымен қатар А. Жұмаділ, Е. Ужкенова, М. Жұмаділ сияқты авторлардың дала элитасының пайда болуы тақырыбына арналған мақалалары методологиялық қызығушылықты оятады. Мақалаларда қазақ элитасының қалыптасуының теориялық және саясаттанушылық аспектілері қарастырылған (Жумадил және т.б., 2020).

Авторлар көне заман мен орта ғасырлардағы көшпенділер қоғамындағы билікті бөлісу үдерістерін элиталар теориясы арқылы түсіндіруге тырысқан.

Аталмыш зерттеу аясында М. Олкотт, В. Мартин, С. Сэбол, П. Роттьер, Р. Киндлер сияқты шетелдік зерттеушілердің еңбектері аса құнды болмақ. Авторлар зерттеулерін қазақтардың шаруашылық жүргізу дәстүрлері мен аталған кезеңде болған трансформациялық үдерістер мәселелеріне арнаған (Olcott, 1981; Olcott, 1987; Olcott, 1996; Martin, 2001; Sabol, 2003; Rottier, 2003; Rottier, 2005; Киндлер, 2017).

Жоғарыда аталған еңбектердің негізгі тезисі қазақтардың көшпенді өмір салтының өзгеріске ұшырауында Ресейдің жетекші рөлі барын мойындауға саяды.

Режимдердің ауысу кезеңі мен Кеңестік биліктің орнауын сипаттауды негізге алған мұрағаттық материалдардың кең көлемін зерттеген Р.Дэвис, С. Уиткрофт, С. Кэмерон, Р.Венделкен, Н. Пианчолланың еңбектерінсіз тарихнамалық шолу толық болмас еді (Дэвис, Уиткрофт, 2011; Кэмерон, 2020; Wendelken 2000; Pianciolla, 2019, 2022 а, б.).

Т. Уямоның зерттеу қызығушылығы назарына кеңестік кезеңдегі саясаттың туыстық қарым-қатынастарға ықпалы мәселелері іліккен. Т. Уяманың пікірінше, географиялық фактор мен ішкі этникалық құрылым қазақ саяси үдерісінің ерекшелігі болып табылады (Ууама, 2000).

Сөйтіп, шетелдік тарихнаманың зерттеу нысаны XIX ғасырдың екінші жартысы – XX ғасырдың алғашқы ширегіндегі саяси және әлеуметтік-экономикалық үдерістер болып табылады.

Бірімжановтар әулетінің тарихын қалпына келтіру революцияға дейінгі кезеңге арналған еңбектерге негізделген. Бұл отбасының өңірлік әлеуметтік-экономикалық және саяси қарым-қатынастар жүйесіндегі ерекше статусының айғағы болса керек. Бірімжановтар отбасы туралы алғашқы және анағұрлым толық мәліметтер орыс шенеунігі, қоғам қайраткері А.Добросмысловтың еңбектерінде пайда болған. Ол Бірімжановтар әулеті Торғай облысының қазақтарының арасында аса беделді және ықпалды болғандығын анықтайды (Добросмыслов, 1901). Аталмыш автордың еңбегінде әулеттің шежіресі, жоңғарларға қарсы соғыстың батыры, дарынды қолбасшы Шақшақ Жәнібек, Кенесары Қасымовтың замандасы, би Шеген Мусин, Торғай өңірі әкімшілігінің шенеунігі Қорғамбек Бірімжанов сияқты әулеттің көрнекті өкілдері зерттелген.

Біздің зерттеуіміз үшін А.Васильев, А.Алекторов еңбектерінің деректанушылық құндылығы зор. Олар өз кезінде Торғай облысының білім беру саласында инспектор қызметін атқарған және қызмет бабы бойынша Бірімжановтар отбасының кейбір мүшелерімен жеке таныс болғаны белгілі (Васильев, 1896; Алекторов, 1900).

Бірімжановтар әулетінің негізін салушы Шақшақ Жәнібектің әскери және саяси қызметі кіші жүз ханы Әбілхайыр хан туралы И.Ерофееваның жазған еңбегінде орын алған. И. Ерофеева «қазақтардың қолында жоғары биліктің деңгейінде қандай да бір өкілеттігінің шоғырлануы дискретті, яғни үздік-үздік қайтымды, қан тамырының соғысындай сипатта» болды деген қорытынды жасайды. И.Ерофеева Жәнібек батыр басты рөл атқарған Әбілхайыр ханның қоршаған ортасына назар аударады. Онда түрлі нормативті реттегіштер мен дәстүрлі рулық құрылымдар - шонжарлар жиналысы, билер соты, құқық және т.с.с. билік институттары қызметін атқарған деген тезисті растайды (Ерофеева, 1999).

Осы тұрғыда Торғай облысында және республикада кеңінен атап өтілген Шақшақ Жәнібектің 300 жылдығына арналған конференциялар материалдары мен іс-шаралардың құндылығы зор (Жусипұлы, 1994).

Кенесары Қасымовтың көтерілісі кезіндегі Шеген Мусиннің саяси тұғырнамасы жөніндегі үзік мәліметтер Е.Бекмахановтың еңбегінде көрініс тапқан (Бекмаханов, 1947).

Қатал идеологиялық қысымның астында болған кеңестік тарихнаманың дамуы партияның қатаң шектеулерінің кесірінен зерттеу тақырыптарын таңдауға еркіндік бермеді. Тарихи персоналистика өңірде орыс мәдениетін жылжытумен немесе кеңес билігін орнатумен байланысты көрініс тапқан. Бізге А.Бірімжановтың Мемлекеттік дума депутаты екендігі жайлы сөз қозғаған С.Малтысуновтың тек бір ғана еңбегі белгілі (Малтысунов, 1981). Дегенмен, қазақ ақсүйектерінің Қазан төңкерісіне дейінгі қызметіне, білім беру ісіне қосқан үлесі, солардың ішінде Бірімжановтар отбасы мен олардың оқу-ағарту ісін дамытудағы рөліне арналған бірқатар еңбектер бар (Абжанов, Гуревич, 1991; Шайхимова, 1990).

Қазіргі отандық тарихнамада XX ғасырдың бірінші ширегіндегі қазақ зиялыларының қызметіне қызығушылық байқалады. Осы тұрғыда басты назардағы мәселе - зиялылардың және олардың көзқарастарының қалыптасу контексін зерттеу. Ең алдымен, зейін ұшында өмірбаяндық компонент пен жеке сипаттамалардан гөрі, саяси қалыптасу тармағы болса керек.

Ө. Озғанбай, Г. Қожахметов, Б. Кенжетасов өз зерттеу жұмыстарында саяси белсенді зиялылардың, солардың ішінде А.Бірімжановтың да қалыптасуының маңызды кезеңдері мен өсу жолдарын баяндайды (Озғанбай, 1999; 2000; Қожахметов, 2000).

Ахмет Бірімжановтың саяси қызметі оның замандастары М.Шоқайдың, Ө.Бөкейхановтың және қазіргі тарихшылардың жұмыстарында көрініс тапқан (Дулатов, 1991; Чокаев 2001).

Осылай, отандық ғұмырнамалық тарихта танымал тарихи тұлғаларды зерттеудің белгілі бір дәстүрлері мен әдістері қалыптасты.

Сонымен қатар, қазақстандық персоналистика «бірінші дәреже» қайраткерлерін зерттеумен шектелгені анық. Мысалы, Әбілқайыр не болмаса, XX ғасырдың басының символы болған Ө.Бөкейхановтың аттарын атамай, орыс бодандығын қабылдау мәселелерін зерттеу мүмкін болмас еді.

Десек те, атақтары мысалы, Бірімжанов, Сейдалиндер және т.с.с. отбасыларынан еш кем емес, бірақ онша белгілі емес «екінші дәрежедегі» саяси және қоғамдық қайраткерлер тарихи ғұмырнама шеңберінен тыс қалған. Қазақ қоғамының ерекшелігі тұрақты сипаттамаларға ие, оларға біз рулық және кландық сипатта көрінетін ұжымшылдықты жатқыза аламыз. Сабақтастық пен әулеттілік жалғастығы бойынша әдетте, ел билеуге қажетті қабілеті болса, бидің ұлы әкесінің ісін жалғастырып отырған. Сондықтан дала тарихында бай әрі кәсіби ұрпақтар жалғастығы бар билер, қолөнершілер, батырлар әулеттері қалыптасқан. Десек те, аталған қызметтерді қатар атқарып жүргендері де кездесетін.

Бірімжановтар әулетін ғұмырнамалық әдіс шеңберінде зерттеу келесідегідей тезистерді белгілеуге мүмкіндік берді. Біріншіден, Бірімжановтар әулетін «екінші дәрежедегі» тарихи тұлғалар деп анықтауға болады. Олар өңірдің, бүкіл елдің саяси үдерістерінің «нақты акторлары, агенттері» болған емес. Отбасы мүшелері билік пен жеке көшбасшылар арасында беделді болғандықтан, шешім қабылдау үдерістеріне кірістірілген. Мысалы, жоңғарларға қарсы соғыста шешуші рөл атқарған Шақшақ Жәнібек батыр, Кіші жүз сұлтаны Әбілқайырдың серіктесі болғаны. XIX ғасырдың орта шенінде беделді би болған Шеген Мусин өзінің замандасы Кенесары Қасымовтың көлеңкесінде қалған.

Жоғары білімді заңгер, Алаш партиясы мен Алаш Орда үкіметінің мүшесі болған Ахмет Бірімжанов XX ғасырдың басындағы қоғамдық-саяси үдерістерде басты үстем тұлға болмаған. Екінші дәреже тұлғалары деген анықтама аталмыш фигуралардың отан тарихындағы маңыздылығын жоққа шығармайды. Олардың атқарған қызметі XVIII ғасырдан XX ғасырдың ортасына дейінгі кезеңдегі Қазақстанның интеллектуалдық, әлеуметтік-саяси дамуын анықтады.

Екіншіден, әулет мүшелерінің өмірбаяндық жаңа фактілері қазақ тарихының басты кезеңдері мен оқиғаларын қайта пайымдауға мүмкіндік туғызады. Осы тұлғалардың әрқайсысының қоғамдағы бұрылысты оқиғаларға қатысы болған. Олардың талпыныстары мен уәждері Торғай өңірі қоғамының жай-күйінен хабар береді. Олардың жоғарылауы отбасына артқан өкілеттік пен әлеуметтің сеніміне негізделген. Шақшақ Жәнібек, Шеген Мусин мен әулеттің басқа да мүшелерінің отарлаушылық кезең жағдайындағы қызметі қазақ мемлекеттілігінің дәстүрлі діңгегін сақтап қалуға бағытталған еді.

Орыс империясының отарлау саясаты жағдайында Бірімжановтар әулеті өздеріне әлеуметтік кепілдік алып, дәстүрлі қазақ қоғамы мен отарлаушы билік арасында бітімгер, коммуникатор рөлін атқарған. Екі төңкеріс пен Азаматтық соғыс кезеңдеріндегі сияқты Қорғамбек, Ахмет пен Ғазымбек Бірімжановтар Алаш автономиясын құруда көрнекті рөл атқарып, келешек мемлекеттіліктің қалыптасуының эволюциялық және заң шығарушылық үдерісіне ықпал еткен.

Ал коммунистік идеология жағдайында Бірімжановтардың ұрпақтары кеңестік мәдениеттің дамуына елеулі үлес қосқан: Ахмет Бірімжановтың ұлы Батырбек Ахметұлы Бірімжанов химия ғылымдарының докторы дәрежесіне ие болып, ұзақ уақыт әл-Фараби атындағы Қазақ мемлекеттік университетінде химия факультетін басқарған, ал қызы Іңкәр

Бірімжанова биология ғылымдарының докторы болды. Олардың жетістіктері әулеттің екі ғасыр бойғы интеллектуалдық сабақтастығын көрсетеді.

Қорытынды. Персоналистика дамуын әлеуметтік және интеллектуалдық тарихты жаңа әдістер негізінде зерттеу пәнаралық дискурсты едәуір кеңейтері сөзсіз. Бір жағынан, тарихи қоғамдастықтың тек ірі тарихи қайраткерлері ғана емес - олардың маңызы жоққа шығарылмайтыны өз алдына - сонымен қатар, негізгі саяси ойыншылардың жанындағы «екінші дәреже» деп аталатын тұлғаларды да зерттеу микро тарихта өзекті мәселе. Аталмыш деңгейді зерттеу тарихи өткен шақты анағұрлым шынайы қалпына келтіруге, әлеуметтік-саяси қозғалыстың заңдылықтары мен социумның тәртіп нормаларын түйсінуге мүмкіндік береді.

Жаңа ғұмырнамалық тарих антропологиялық бағдарлы тарих аясында пәнаралық ғұмырнамалық зерттеудің жаңа типін ұсына отырып, Бірімжановтар әулеті ғұмырының барлық аспектілерін қамтитын толық тарихын зерттеу мүмкіндігін туғызары хақ. Бірімжановтар әулетінің тарихын зерттеп, зерделеу арқылы олардың қайраткерлік қызметінің кеңістік пен уақыттың мазмұнын өзгертіп, қоғам сұраныстарына лайықты жауап беріп, мәдениеттің жаңа форматы мен интеллектуалдық тәжірибе мен дүниетанымның жаңа үлгілерін ұсына білгенін көрсетеді.

Әдебиеттер мен дереккөздердің тізімі:

Абдиров М. Губайдулла Жангиров – казахский генерал русской армии // Казахский военный сайт. 2011. URL: // https://military-kz.ucoz.org/publ/voennaja_istorija_kazakhskogo_khanstva/rosimper/gubajdulla_zhangirov_kazakhskij_general_russkoj_armii/ (дата обращения: 25.05.2023).

Абжанов Х., Гуревич Л. Интеллигенция Казахстана: история, теория и современность. Научно-аналитический обзор. Алма-Ата: Наука, 1991. 48 с.

Абжанов Х. Кожабеген жырау и историческая мысль // Мысль. 2013. №4. С. 52-57.

Акатай С. Асан-Кайғы: Прозрения и ошибки // Мысль. 2000. № 11. С. 59-65.

Алекторов А. Очерк народного образования в Тургайской области. Летопись 1744-1898. Оренбург: Типо-литография Ф.Б. Сачкова, 1900. 277 с.

Аманжолова Д. Казахский автономизм и Россия. История движения Алаш. М.: Россия молодая, 1994. 216 с.

Аманжолова Д. А.Н. Букейханов и проблемы политической консолидации казахского народа // Үлкен Алтай әлемі – Мир Большого Алтая – World of Great Altay. 2016. 2(2.1). С. 213-226.

Аманжолова Д. Советский проект в Казахстане. Власть и этничность. 1920-1930-е гг. М.: Рипол, 2020. 480 с.

Аминов Т., Талгатбеков А. Жумабай Шаяхметов – выдающийся казахский государственный и общественный деятель //Отан тарихы. 2021. №2 (94). С. 127-141.

Ахметова Л., Григорьев В., Шойкин Г. Алихан Букейханов. Поиск ориентиров. Астана: Агроиздат, 2008. 76 с.

Байжумин Д. Вклад академика А.С. Сагинова в развитие образования, науки и производительных сил Центрального Казахстана: Автореф. дис. ... канд. истор. наук. Караганда, 2010. 30 с.

Бекмагамбетова М. Жизнь и общественно-политическая деятельность Байкадама Каралдина: Автореф. дис. ... канд. ист. наук. Алматы, 2006. 31 с.

Бекмаханов Е.Б. Казахстан в 20–40 годы XIX в. Алма-Ата: Казахское объединенное государственное издательство, 1947. 390 с.

Бельгер Г., Акдаулетулы М. Айтеке би / Сост. Г.К. Бельгер, М. Акдаулетулы. Алматы: Атамура, 1998. 223 с.

Бисенова А., Мукашева А. Колониальные интеллектуалы: между просвещенческой и представительской ролью // Новое литературное обозрение. 2020. № 6 (166). 445-459 с.

Букейхан А. Избранное. Алматы: Казак энциклопедиясы, 1995. 478 с.

Бурдые П. Формы капитала // Экономическая социология. 2002. Т. 3. № 2. С. 60–74. URL: <http://www.ecsoc.msses.ru>. (дата обращения 25.05.23).

Бурдые П., Пассрон Ж.-К. Воспроизводство / пер с франц. Н. Шматко. М.: Просвещение, 2007. 267 с.

- Бірімжанов А. Ескертін іс. // Қазақ, 1917. № 251.
- Бірімжан ұлы Ақымет // Дулатов М. Шығармалары. Алматы: Жазушы, 1991. 384 б.
- Васильев А. Исторический очерк русского образования в Тургайской области и современное его состояние. Оренбург: Типо-лит. П.Н. Жаринова, 1896. 226 с.
- Вяткин М.П. Батыр Срым. М.; Л.: АН СССР, 1947. 390 с.
- Габдулина А. История развития купечества во второй половине XIX – начала XX в. На примере семьи Плещеевых // Актуальные проблемы гуманитарных и социально-экономических наук. 2019. № 2. Т. 13. С. 28-32.
- Дэвис Р., Уиткрофт С. Годы голода: Сельское хозяйство СССР, 1931-1933 /Р. Дэвис, С. Уиткрофт; [пер. с англ. О. Ю. Вздорик ; под ред. Л. Ю. Пантиной]. М. : Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2011. 543 с.
- Добросмыслов А. Тургайская область. Исторический очерк. Оренбург, 1901. 304 с.
- Ерменбаева Г. Transformation of the traditional power of Kazakhs in the Russian empire (on the example of the Kazakhs of the Orenburg Department) // Bylye Gody. 2017. 44(2), pp. 460-467. (в соавторстве).
- Ерменбаева Г. Формулярный список султана-правителя Ахмета Жанторина //Материалы международной научно-практической конференции «Актуальные проблемы и перспективы совершенствования правоохранительной деятельности». Костанай: Академия КУИС МВД РК., 2012. С. 101-106.
- Ерменбаева Г. Формулярный список султана-правителя Баймухамеда Айшуакова // Материалы международной научно-практической конференции «Концептуальные направления совершенствования правоохранительной системы в свете реализации Стратегии развития Казахстана до 2050 года». Костанай: Костанайская академия МВД РК., 2013. С. 377-380.
- Ерменбаева Г. Баймухамбет Косшыгулов – первый купец-промышленник Акмолинска // Материалы XIX международного Евразийского форума «Лев Гумилев и Великая степь: история и современность». Астана: ЕНУ имени Л.Н. Гумилева, 2022. С. 403.
- Ерофеева И. Хан Абулхайр: полководец, правитель и политик. Алматы: Санат, 1999. 334 с.
- Ерофеева И. Родословные казахских ханов и кожа (история, историография, источники). Алматы, 2003. 188 с.
- Историк в меняющемся мире. Сборник документов и материалов // Составители Козыбаев И., Тулеуова Ш. Алматы, 2021. 480 с.
- Жапекова Г. Губайдулла Уалиханов: жизнь и общественно-политическая деятельность: автореф. дис. ... канд. ист. наук. Алматы: Изд-во Қазақ университеті, 2010. 24 с.
- Жусипулы А. Шакшак Жанибек батыр // Костанай та Шукурулы С. Шакшак Жанибек афсана //Жулдыз, 1994, № 10. С. 12.
- Зиманов С. Материалы к биографии // Составитель Козыбаев И.М. 2-е изд., доп. и перераб. Алматы, 2016. С. 352.
- Кабульдинов З. Султанмамет султан: государственный деятель, дипломат и батыр. Алматы: Литера-М, 2018. 304 с.
- Кадыралина Ж. Алимхан Ермаков. Алматы. Литера-М, 2012. 320 с.
- Капаева А., Касымова Д. Формирование кадров в советском Казахстане: стиль Жумабая Шаяхметова // Отечественная история. 2022. № 1 (97). С. 120-130.
- Киндлер Р. Сталинские кочевники: власть и голод в Казахстане / Перевод Л.Ю. Пантиной. М.: Политическая энциклопедия, 2017. 382 с.
- Койгельдиев М. Алаш козғалысы. Алматы: Санат, 1995. 368 б.
- Кожаметов Г. Государственная Дума и народы Степного края в 1905-1917 гг. Караганда: Болашақ Баспа, 1999. 130 с.
- Кул-Мухамед М. Жакып Акпаев. Патриот. Политик. Правовед: Политико-правовые взгляды Ж. Акпаева. Алматы: Атамұра, 1995. 234 с.
- Мамраева А. К. Общественно-политическое развитие Казахстана начала XX века и А. Букейханов: дис...канд.ист. наук. Алматы, 1998. 177 с.
- Медеубаев Е. Бакытжан Каратаев – политик, правовед, общественный деятель // Вопросы истории и археологии Западного Казахстана. 2010. № 2. С.30-35.
- Михаил Исиналиев – политик и дипломат: Документальные очерки // Составитель Козыбаев И.М. Алматы, 2018. 496 с.

- Мукатаев Г. Великий преобразователь степи. СПб.: Издательство М.В. Ирхиной, 2001. 105 с.
- Нурпеисов К. Алаш һәм Алаш-Орда. - Алматы: Ататек, 1995. 256 б.
- Озганбай О. Духоборец. – Астана: Елорда, 1999. 124 с.
- Озганбай О. Государственная Дума и Казахстан. 1905-1917. Алматы: Арыс, 2000. 284 с.
- Омарбеков Т. Актуальные проблемы истории Казахстана в XX веке. Алматы, 2003. 552 с.
- Сактаганова З. Д.А.Кунаев и проблема изменения границ Казахстана // Вестник Карагандинского университета. Серия «История.Философия». 2012. № 3(67). С. 92-98.
- Сеитов Э. А. Н. Букейханов как историк и общественно-политический деятель: дис...канд.ист. наук. Алматы. 1996. 27 с.
- Сирик В.А. Султаны и батыры Среднего жуза (вторая половина XVIII века). Сборник документов// Составитель Сирик В.А. Алматы: Литера-М, 2018. 560 с.
- Султангазы Г. Политическое пространство городов Северного Казахстана на рубеже XIX-XX вв. // Известия Алтайского государственного университета. Серия исторических наук и археологии. 2021. № 6. С. 51-55.
- Султангазы Г.(а) Политическая деятельность А. Беремжанова // Отан тарихы. 2019. № 4 (88). С. 122-136.
- Султангазы Г., Мукатаева Л., Нурбаев Ж. (б) Город и интеллигенция: общественно-политическая взаимообусловленность в Северном Казахстане на рубеже XIX–XX веков // Bylye Gody. 2021. № 16(4). С. 1826-1834.
- Султангалиева Г.Ж. Западный Казахстан в системе этнокультурных контактов (XVIII – начало XX вв.). Уфа: РИО РУНМЦ Госкомнауки РБ, 2002. 262 с.
- Султангалиева Г. Казахское чиновничество Оренбургского ведомства: формирование и направление деятельности (XIX) //Acta Slavica Iaponica. 2009. Tomus 27. С. 77–101.
- Султангалиева Г., Далаева Т. Диплом на дворянское достоинство султану. Документы Центрального государственного архива Республики Казахстан. 1837-1855 гг. // Исторический архив. 2014. № 4. С.174-185.
- Султангалиева Г. Образ династии Бекмухамедовых в делопроизводственной документации XIX-начала XX вв.: трансформация социальной истории //Отан тарихы. 2021. №3 (95). С. 59-67.
- Тулепбаев Б.А. Д.А. Кунаев – выдающийся государственный и политический деятель. Алматы: Нурлы алам, 2006. 129 с.
- Тулешова У., Султангалиева Г. Княжеское достоинство потомков хана Внутренней Орды Джангира //Электронный научно-образовательный журнал “История”. 2019. Т. 10. № 8 (82). URL: http://uralhist.uran.ru/archive/495/505/_aview_b796 (дата обращения 25.05.23).
- Тулепбергенов Г. Е.Н. Ауельбеков – партийный и государственный деятель Казахстана советской эпохи // Проблемы востоковедения. 2018. № 4 (82). С.90-95.
- Шайхимова И. К вопросу об истории национальной интеллигенции // О прошлом для будущего. Некоторые актуальные проблемы истории Компартии Казахстана в свете гласности. Сб. статей. Сост. А. Сармурзин. Алма-Ата: Казахстан, 1990. 254 с.
- Чокаев М. Отрывки из воспоминаний о 1917 г. Токио-Москва, 2001. 54 с.
- Martin V. Law and Custom in the Steppe: The Kazakhs of the Middle Horde and Russian Colonialism in the Nineteenth Century. Richmond, 2001. 264 p.
- Olcott M.B. Kazakhs.1-st ed.-Stanford: Hoover Institution Press, 1987. 388 p.
- Olcott M.B. Central Asia's New States. Washington. 1996. 202 p.
- Olcott M.B. The Settlement of the Kazakh Nomads // Newsletter of the Commission on Nomadic Peoples. 1981. № 8. P. 12-23.
- Pianciolla N. Nomads and the State in Soviet Kazakhstan. October 2019. In book: Oxford Research Encyclopedia of Asian History. Publisher: Oxford University Press.
- Pianciolla N. (a) Stalinism in Kazakhstan: History, Memory, and Representation, translated by Simon Pawley and Anton Platonov ed. by Zhulduzbek Abylkhozhin, Mikhail Akulov and Alexandra Tsay. // Ab Imperio. 2022 (1). P. 280-285.
- Pianciolla N.(6) Sacrificing the Qazaqs: The Stalinist Hierarchy of Consumption and the Great Famine of 1931–33 in Kazakhstan // Journal of Central Asian History. 2022. № 1. P. 225–272.
- Rottier P. The Kazakness of sedentarization: promoting progress as tradition in response to the land problem// Central Asian Survey. 2003. 22(1). P. 67–81.

Rottier P. Creating the Kazak Nation: The Intelligentsia's Quest for Acceptance in the Russian Empire, 1905-1920 // A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Ph.D. (History) At the University of Wisconsin. 2005. 370 p.

Sabol S. Russian Colonization and the Genesis of Kazak National Consciousness. Basingstoke: Palgrave Macmillan. 2003. 233 p.

Wendelken R. W. Russian Immigration and Its Effect on the Kazakh Steppes (1552–1965) // Fell-Bialkoff A. The Role of Migration in the History of the Eurasian Steppe. Sedentary Civilization vs. «Barbarian» Nomads. Basingstoke. 2000. P. 71–97.

Uyama T. The Geography of Civilizations: a spatial analysis of the Kazakh intelligentsia's activities, from the mid-nineteenth to the Early twentieth Century // Matsuzato Kimitaka, ed., Regions: A Prism to View the Slavic-Eurasian World: Towards a Discipline of «Regionology». Sapporo: Slavic Research Center, 2000. P. 70-99.

References

Abdirov M. Gubajdulla ZHangirow – kazahskij general ruskoj armii Gubaidulla Zhangirov – Kazakh general of the Russian army [Gubaidulla Zhangirov – Kazakh general of the Russian army]. // Kazakh Military website – 2011. – URL: // https://militarykz.ucoz.org/publ/voennaja_istorija_kazahskogo_khanstva/rosimper/gubajdulla_zhangirov_kazahskij_general_ruskoj_armii/ (date of reference 25.05.2023). [in Russian].

Abzhanov H., Gurevich L. Intelligenciya Kazahstana: istoriya, teoriya i sovremennost'. Nauchno-analiticheskij obzor. [Intelligentsia of Kazakhstan: history, theory and modernity. Scientific and analytical review]. Alma-Ata: Nauka, 1991. 48 p. [in Russian].

Abzhanov H. Kozhabergen zhyrau i istoricheskaya mysl' [Kogabergen zhyrau and historical thought] // Mysl. 2013. No. 4. pp. 52-57. [in Russian].

Akataj S. Asan-Kajgy: Prozreniya i oshibki [Asan-Kaigy: Insights and mistakes]. // Mysl. 2000. № 11. pp. 59-65. [in Russian].

Alektorov A. Ocherk narodnogo obrazovaniya v Turgajskoj oblasti. Letopis' 1744-1898. [An essay on public education in the Turgay region. Chronicle of 1744-1898]. Orenburg: Typo-lithography by F.B. Sachkov, 1900. 277 p. [in Russian].

Amanzholova D. Kazahskij avtonomizm i Rossiya. Istoriya dvizheniya Alash. [Kazakh autonomism and Russia. The history of the Alash movement]. M.: Young Russia, 1994. 216 p. [in Russian].

Amanzholova D. A.N. Bukejhanov i problemy politicheskoy konsolidacii kazahskogo naroda [A.N. Bukeikhanov and the problems of political consolidation of the Kazakh people] //The world of great Altai. 2016. 2 (2.1). P. 213-226. [in Russian].

Amanzholova D. Sovetskij proekt v Kazahstane. Vlast' i etnichnost'. 1920-1930-e gg. [Soviet project in Kazakhstan. Power and ethnicity. 1920-1930s]. Moscow: Ripoll, 2020. 480 p. [in Russian].

Aminov T., Talgatbekov A. Zhumabaj SHayahmetov – vydayushchijsya kazahskij gosudarstvennyj i obshchestvennyj deyatel'. [Zhumabai Shayakhmetov is an outstanding Kazakh statesman and public figure]. //Otan tarikhy. 2021. № 2 (94). Pp.127-141. [in Russian].

Ahmetova L., Grigor'ev V., SHojkin G. Alihan Bukejhanov. Poisk orientirov. [Alikhan Bukeikhanov. Search for landmarks]. Astana: Agroizdat, 2008. 76 p. [in Russian].

Bajzhumin D. Vklad akademika A.S. Saginova v razvitie obrazovaniya, nauki i proizvoditel'nyh sil Central'nogo Kazahstana. [Contribution of academician A.S. Saginov to the development of education, science and productive forces of Central Kazakhstan]: Abstract. dis. ... cand. history of sciences. Karaganda, 2010. 30 p. [in Russian].

Bekmagambetova M. ZHizn' i obshchestvenno-politicheskaya deyatel'nost' Bajkadama Karaldina. [The life and socio-political activity of Baykadam Karaldin]: Abstract. dis. ... candidate of Historical Sciences. Almaty, 2006. 31 p. [in Russian].

Bekmahanov E.B. Kazahstan v 20–40 gody XIX v. [Kazakhstan in the 20-40 years of the XIX century]. Alma-Ata: Kazakh United State Publishing House, 1947. 390 p. [in Russian].

Bel'ger G., Akdauletuly M. Ajteke bi / Sost. G.K. Bel'ger, M. Akdauletuly. Almaty: Atamura, 1998. 223 p. [in Russian].

Birimzhanov A. Eskeretin is. [A case to consider] // Kazakh, 1917. № 251 [in Kazakh].

Birimzhan yly Akymet [Birimzhan uly Akymet]. // works of Dulatov M. Almaty: Zhazushy, 1991. 384 p. [in Kazakh].

- Bisenova A., Mukasheva A. Kolonial'nye intellektualy: mezhdru prosveshchencheskoj i predstavitel'skoj rol'yu. [Colonial intellectuals: between the enlightenment and the representative role]. //New Literary Review. 2020. № 6 (166). 445-459 p. [in Russian]
- Bukejhan A. Izbrannoe. [Favourites]. Almaty: Kazak encyclopedias, 1995. 478 p. [in Russian].
- Burd'e P. Formy kapitala. [Forms of capital] // Economic sociology. 2002. Vol. 3. № 2. pp. 60-74. URL: <http://www.ecsoc.msses.ru>. (accessed 25.05.23) [in Russian].
- Burd'e P., Passron ZH.-K. Vosproizvodstvo. [Reproduction] / translation from the French by N. Shmatko. M.: Enlightenment, 2007. 267 p. [in Russian]. Chokaev M. Otryvki iz vospominanij o 1917 g. [Excerpts from memories of 1917]. Tokyo-Moscow, 2001. 54 p. [in Russian].
- Chokaev M. Otryvki iz vospominanij o 1917 g. [Excerpts from memories of 1917]. Tokyo-Moscow, 2001. 54 p. [in Russian].
- Devis R., Uitkroft S. Gody goloda: Sel'skoe hozyajstvo SSSR, 1931-1933. [The Years of Famine: Agriculture of the USSR, 1931-1933] / R. Davis, S. Wheatcroft; [trans. from the English O. Yu. Vzdorik; edited by L. Yu. Pantina]. M.: Russian Political Encyclopedia (ROSSPEN), 2011. 543 p. [in Russian].
- Dobrosmyslov A. Turgajskaya oblast'. Istoricheskij ocherk. [Turgay region. Historical essay]. Orenburg, 1901. 304 p. [in Russian].
- Erofeeva I. Han Abulhair: polkovodec, pravitel' i politik. [Khan Abulkhair: commander, ruler and politician]. Almaty: Sanat, 1999. 334 p. [in Russian].
- Erofeeva I. Rodoslovnye kazahskih hanov i kozha (istoriya, istoriografiya, istochniki). [Genealogies of Kazakh khans and leather (history, historiography, sources)]. Almaty, 2003. 188 p.
- Gabdulina A. Istoriya razvitiya kupechestva vo vtoroj polovine XIX – nachala XX v. Na primere sem'i Pleshchevyh. [The history of the development of merchants in the second half of the XIX – early XX century. On the example of the Pleshcheyev family. // Actual problems of humanities and socio-economic sciences. 2019. № 2. T. 13. 28-32 p. [in Russian].
- Istoriik v menyayushchemsya mire. Sbornik dokumentov i materialov. [A historian in a changing world. Collection of documents and materials] // Compiled by Kozybayev I., Tuleuova Sh. Almaty, 2021. 480 p. [in Russian].
- Kabul'dinov Z. Sultanmamet sultan: gosudarstvennyj deyatel', diplomat i batyr. [Sultanmamet sultan: statesman, diplomat and batyr]. Almaty: Litera-M, 2018. 304 p. [in Russian].
- Kadyralina ZH. Alimhan Ermekov. [Alimkhan Ermekov]. Almaty. Litera-M, 2012. 320 p. [in Russian].
- Kapaeva A., Kasymova D. Formirovanie kadrov v sovetskom Kazahstane: stil' Zhumabaya Shayahmetova. [Personnel formation in Soviet Kazakhstan: the style of Zhumabai Shayakhmetov] // Domestic history. 2022. № 1 (97). Pp. 120-130. [in Russian].
- Kindler R. Stalinskie kochevniki: vlast' i golod v Kazahstane. [Stalin's nomads: power and famine in Kazakhstan] / Translated by L.Y. Pantina. M.: Political Encyclopedia, 2017. 382 p. [in Russian].
- Kojgel'diev M. Alash kozfalyssy. [Alash kozgazy]. Almaty: Category, 1995. 368 p. [in Kazakh].
- Kozhahmetov G. Gosudarstvennaya Duma i narody Stepnogo kraja v 1905-1917 gg. [The State Duma and the peoples of the Steppe Region in 1905-1917]. Karaganda: Bolashak Baspa, 1999. 130 p. [in Russian].
- Kul-Muhamed M. Zhakyp Akpaev. Patriot. Politik. Pravoved: Politiko- pravovye vzglyady Zh. Akpaeva. [Zhakyp Akbayev. Patriot. Politician. Lawyer: Political and legal views of Zh. Akpayev]. Almaty: Atamura, 1995. 234 p. [in Russian].
- Mamraeva A. K. Obshchestvenno-politicheskoe razvitie Kazahstana nachala XX veka i A. Bukejhanov. [Socio-political development of Kazakhstan at the beginning of the XX century and A. Bukeikhanov]: dis... Candidate of historical sciences. Almaty, 1998. 177 p. [in Russian].
- Martin V. Law and Custom in the Steppe: The Kazakhs of the Middle Horde and Russian Colonialism in the Nineteenth Century. Richmond, 2001. 264 p. [in English].
- Medeubaev E. Bakytzhan Karataev – politik, pravoved, obshchestvennyj deyatel'. [Bakytzhan Karatayev – politician, jurist, public figure] // Questions of history and archeology of Western Kazakhstan. 2010. № 2. pp.30-35. [in Russian].
- Mihail Isinaliev-politik i diplomat: Dokumental'nye ocherki. [Mikhail Isinaliev- politician and diplomat: Documentary essays] // Compiled by Kozybayev I.M. Almaty, 2018. 496 p. [in Russian].
- Mukataev G. Velikij preobrazovatel' stepi. [The great converter of the steppe]. St. Petersburg: Publishing house of M.V. Irkhina, 2001. 105 p. [in Russian].
- Nurpeisov K. Alash h m Alash-Orda. [Alash h m Alash-Orda]. Almaty: Atatek, 1995. 256 p. [in Kazakh].

- Olcott M.B. Kazakhs. 1-st ed.-Stanford: Hoover Institution Press, 1987. 388 p. [in English].
- Olcott M. B. Central Asia's New States. Washington. 1996. 202 p. [in English].
- Olcott M.B. The Settlement of the Kazakh Nomads // Newsletter of the Commission on Nomadic Peoples. 1981. № 8. P. 12-23. [in English].
- Omarbekov T. Aktual'nye problemy istorii Kazahstana v XX veke. [Actual problems of the history of Kazakhstan in the twentieth century]. Almaty, 2003. 552 p. [in Russian].
- Ozganbaj O. Duhoborec. [Dukhoborets]. Astana: Elorda, 1999. 124 p. [in Russian].
- Ozganbaj O. Gosudarstvennaya Duma i Kazahstan. 1905-1917. [The State Duma and Kazakhstan. 1905-1917]. Almaty: Arys, 2000. 284 p. [in Russian].
- Pianciolla N. Nomads and the State in Soviet Kazakhstan. October 2019. In book: Oxford Research Encyclopedia of Asian History. Publisher: Oxford University Press. [in English].
- Pianciolla N. (a) Stalinism in Kazakhstan: History, Memory, and Representation, translated by Simon Pawley and Anton Platonov ed. by Zhulduzbek Abylkhozhin, Mikhail Akulov and Alexandra Tsay. // Ab Imperio. 2022 (1). P. 280-285. [in English].
- Pianciolla N.(6) Sacrificing the Qazaqs: The Stalinist Hierarchy of Consumption and the Great Famine of 1931–33 in Kazakhstan // Journal of Central Asian History. 2022. №1. P. 225–272. [in English].
- Rottier P. The Kazakness of sedentarization: promoting progress as tradition in response to the land problem// Central Asian Survey. 2003. 22(1), P. 67–81. [in English].
- Rottier P. Creating the Kazak Nation: The Intelligentsia's Quest for Acceptance in the Russian Empire, 1905-1920 // A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Ph.D. (History) At the University of Wisconsin. – 2005. – 370 p. [in English].
- Sabol S. Russian Colonization and the Genesis of Kazak National Consciousness. – Basingstoke: Palgrave Macmillan. – 2003. – 233 p. [in English].
- Saktaganova Z. D.A. Kunaev i problema izmeneniya granic Kazahstana. [A.Kunaev and the problem of changing the borders of Kazakhstan] // Bulletin of Karaganda University. The series "History.Philosophy". – 2012. – № 3(67). – P.92-98. [in Russian].
- Seitov E. A. N. Bukejhanov kak istorik i obshchestvenno-politicheskij deyatel'. [A.N. Bukeikhanov as a historian and socio-political figure]: dis... Candidate of historical sciences. Almaty. 1996. 27 p. [in Russian].
- Sirik V.A. Sultany i batyry Srednego zhuza (vtoraya polovina XVIII veka). Sbornik dokumentov. [Sultans and batyrs of the Middle Zhuz (the second half of the XVIII century). Collection of documents] // Compiled by Sirik V.A. Almaty: Litera-M, 2018. 560 p. [in Russian].
- Shajhimova I. K voprosu ob istorii nacional'noj intelligencii. [On the question of the history of the national intelligentsia] // About the past for the future. Some actual problems of the history of the Communist Party of Kazakhstan in the light of publicity. Collection of articles. Comp. A. Sarmurzin. Alma-Ata: Kazakhstan, 1990. 254 p. [in Russian].
- Sultangazy G. Politicheskaya deyatel'nost' A. Beremzhanova. [Political activity of A.Beremzhanov] // Otan tarikhy. 2019. №4 (88). P. 122-136. [in Russian].
- Sultangazy G. Politicheskoe prostranstvo gorodov Severnogo Kazahstana na rubezhe XIX-XX vv. [The political space of the cities of Northern Kazakhstan at the turn of the XIX-XX centuries]. // News of the Altai State University. A series of historical sciences and archaeology. 2021. № 6. pp. 51-55. [in Russian].
- Sultangazy G., Mukataeva L., Nurbaev ZH. (6) Gorod i intelligenciya: obshchestvenno-politicheskaya vzaimoobuslovlennost' v Severnom Kazahstane na rubezhe XIX–XX vekov. [The city and the intelligentsia: socio-political interdependence in Northern Kazakhstan at the turn of the XIX–XX centuries] // Bylye Gody. 2021. № 16 (4). P. 1826-1834. [in Russian].
- Sultangalieva G.ZH. Zapadnyj Kazahstan v sisteme etnokul'turnyh kontaktov (XVIII – nachalo XX vv.). [Western Kazakhstan in the system of ethno-cultural contacts (XVIII- early XX centuries)]. Ufa: RIO RUNMC Goskomnauki RB., 2002. 262 p. [in Russian].
- Sultangalieva G. Kazahskoe chinovnichestvo Orenburgskogo vedomstva: formirovanie i napravlenie deyatel'nosti (XIX). [Kazakh officialdom of the Orenburg department: formation and direction of activity (XIX)] // Acta Slavica Iaponica. 2009. Tomus 27. P. 77-101. [in Russian].
- Sultangalieva G., Dalaeva T. Diplom na dvoryanskoe dostoinstvo sultanu. Dokumenty Central'nogo gosudarstvennogo arhiva Respubliki Kazahstan. 1837-1855 gg. [Diploma of nobility to the Sultan. Documents of the Central State Archive of the Republic of Kazakhstan. 1837-1855]. // Historical Archive. 2014. № 4. pp.174-185. [in Russian].

Sultangalieva G. Obraz dinastii Bekmuhamedovyh v deloproizvodstvennoj dokumentacii XIX-nachala XX vv.: transformaciya social'noj istorii. [The image of the Bekmukhamedov dynasty in the records of the XIX-early XX centuries.: transformation of social history] // Domestic history. 2021. № 3 (95). P. 59-67. [in Russian].

Tulepbaev B.A. D.A. Kunaev – vydayushchijsya gosudarstvennyj i politicheskij deyatel'. [D.A. Kunaev is an outstanding statesman and politician]. Almaty: Nurly alem, 2006. 129 p. [in Russian].

Tuleshova U., Sultangalieva G. Knyazheskoe dostoinstvo potomkov hana Vnutrennej Ordy Dzhangira. [Princely dignity of the descendants of the Khan of the Inner Horde of Dzhangir] // Electronic scientific and educational magazine "History". 2019. T. 10. №8 (82). URL: http://uralhist.uran.ru/archive/495/505/_aview_b796 (accessed 25.05.23). [in Russian].

Tulepbergenov G. E.N. Auel'bekov – partijnyj i gosudarstvennyj deyatel' Kazakhstana sovetskoj epohi. [E.N. Auelbekov – party and statesman of Kazakhstan of the Soviet era] // Problems of Oriental studies. 2018. №4 (82). P.90-95. [in Russian].

Uyama T. The Geography of Civilizations: a spatial analysis of the Kazakh intelligentsia's activities, from the mid-nineteenth to the Early twentieth Century // Matsuzato Kimitaka, ed., Regions: A Prism to View the Slavic-Eurasian World: Towards a Discipline of «Regionology». Sapporo: Slavic Research Center, 2000. P.70-99. [in English].

Vasil'ev A. Istoricheskij ocherk russkogo obrazovaniya v Turgajskoj oblasti i sovremennoe ego sostoyanie. [Historical essay of Russian education in the Turgay region and its current state]. Orenburg: Typo-lit. P.N. Zharinova, 1896. 226 p. [in Russian].

Vyatkin M.P. Batyr Srym. [Batyr Srym]. M.; L.: USSR Academy of Sciences, 1947. 390 p. [in Russian].

Wendelken R. W. Russian Immigration and Its Effect on the Kazakh Steppes (1552–1965) // Fell-Bialkoff A. The Role of Migration in the History of the Eurasian Steppe. Sedentary Civilization vs. «Barbarian» Nomads. Basingstoke. 2000. P. 71–97. [in English].

Yermenbayeva G. Formulyarnyj spisok sultana-pravitelya Ahmeta Zhantorina. [The formulary list of the Sultan-ruler Akhmet Zhantorin] // Materials of the international scientific and practical conference "Current problems and prospects for improving law enforcement". Kostanay: Academy of CUIS of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan., 2012. pp.101-106. [in Russian].

Yermenbayeva G. Formulyarnyj spisok sultana-pravitelya Bajmuhameda Ajshuakova. [The formulary list of Sultan-ruler Baymukhamed Aishuakov] // Materials of the international scientific and practical conference "Conceptual directions for improving the law enforcement system in the light of the implementation of the Development Strategy of Kazakhstan until 2050". Kostanay: Kostanay Academy of the Ministry of Internal Affairs of the Republic of Kazakhstan., 2013. pp.377-380. [in Russian].

Yermenbayeva G. Transformaciya tradicionnoj vlasti kazahov v sostave Rossijskoj imperii (na primere kazahov Orenburgskogo vedomstva). [Transformation of the traditional power of Kazakhs in the Russian empire (on the example of the Kazakhs of the Orenburg Department)] // Bylye Gody. 2017. 44(2), pp. [in Russian].

Yermenbayeva G. Bajmuhambet Koshygulov – pervyj kupec-promyshlennik Akmolinska. [Baymukhambet Koshygulov – the first merchant-industrialist of Akmolinsk] // Materials of the XIX International Eurasian Forum "Lev Gumilev and the Great Steppe: History and modernity". Astana: L.N. Gumilyov ENU, 2022. pp.403-403. [in Russian].

Zhapekova G. Gubajdulla Ualihanov: zhizn' i obshchestvenno-politicheskaya deyatel'nost' [Gubaidulla Ualikhanov: life and socio-political activity]: abstract. dis. ... cand. hist. sciences. Almaty: Publishing house of Kazakh University, 2010. 24 p. [in Russian].

Zhusipuly A. Shakshak Zhanibek batyr. [Shakshak Zhanibek batyr] // Kostanay ta Shukuruli S. Shakshak Zhanibek afsanov // Zhuldyz, 1994, № 10. P. 12. [in Russian].

Zimanov S. Materialy k biografii. [Materials for the biography] // Compiled by Kozybayev I.M. 2nd edition, supplemented and revised. Almaty, 2016. P. 352. [in Russian].